

УДК 342.56

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬЩІ У ХХ СТОЛІТТІ

HISTORICAL AND LEGAL DEVELOPMENT OF THE STATE TRIBUNAL OF POLAND IN THE TWENTIETH CENTURY

Кравчук М.А.,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У статті визначаються загальні засади історико-правового розвитку Державного Трибуналу Польщі у ХХ столітті. Автором аналізуються норми польських Конституцій 1921, 1935, 1952 і 1997 років щодо статусу цього державного органу. Також автор наводить приклади практичної реалізації конституційної відповідальності в Польщі у ХХ столітті.

Ключові слова: Державний Трибунал Польщі, Конституція Польщі, конституційна відповідальність, історико-правовий розвиток, суд.

В статье определяются общие принципы историко-правового развития Государственного Трибунала Польши в ХХ веке. Автором анализируются нормы польских Конституций 1921, 1935, 1952 и 1997 годов относительно статуса этого государственного органа. Также автор приводит примеры практической реализации конституционной ответственности в Польше в ХХ веке.

Ключевые слова: Государственный Трибунал Польши, Конституция Польши, конституционная ответственность, историко-правовое развитие, суд.

In the article are defined the general principles of historical and legal development of the State Tribunal of Poland in the twentieth century. The author analyzes the rules of Polish Constitution of 1921, 1935, 1952 and 1997 on the status of this public authority. Also the author gives examples of practical implementation of the constitutional responsibility in Poland in the twentieth century.

Key words: State Tribunal of Poland, the Polish Constitution, the constitutional responsibility, historical and legal development, the court.

Постановка проблеми. Сенсом існування інституту конституційної відповідальності є реалізація ідеї правової держави. Тож, очевидно, мають бути створені відповідні процедури, які передбачатимуть реалізацію обов'язку відповідальності за вчинки особами, які займають публічні посади. Державний Трибунал Польщі став установою, що скликається тільки в нагальних випадках, щоб притягнути до відповідальності, справедливо засудити і визначити

відповідне покарання особам, які керують державою, але водночас не надто відповідально ставляться до своїх обов'язків.

Стан дослідження. Безперечно, пріоритет у дослідженнях Державного Трибуналу Польщі належить саме польським вченим. Так, у міжвоєнний період з'явилася монографія С. Стажинського [1], публікації А. Перетятковича, Ю. Семенського, М. Недзялковського та інших. У повоєнний період

з'явилися декілька публікації, зокрема, Я. Бардаха, В. Леснодорського, М. Пієтчака [2] та інших.

Українські науковці торкаються окремих аспектів означеної проблеми. Скажімо, Турчак О. зачіпає це питання в рамках аналізу державного устрою Польщі за Березневою Конституцією 1921 р. [3], Присташ Л. досліджує центральні органи влади та управління за конституцією Польщі 1935 р. [4], Юхимок О. приділяє увагу порівнянню міжвоєнних конституцій Польщі [5]. Новиков О. акцентує увагу вже на конституційно-правовому статусі Державного Трибуналу згідно з Конституцією Республіки Польща 1997 р. [6].

Метою дослідження є розвиток інституції Державного Трибуналу в Польщі у ХХ столітті, адже саме на цей період припадає інтенсивний розвиток польського конституційного законодавства по вказаному питанню. Наукове та практичне значення дослідження полягає в тому, що воно може бути використане в процесі подальшого реформування вітчизняної моделі конституційної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Сутністю конституційної відповідальності, яка відповідає ідеям правової держави, є формування процесу реалізації особами, що займають публічні посади, відповідальності за їх дії, які порушують норми закону та пов'язані з виконуваними ними повноваженнями.

У 1918 р. Польща відновила незалежність як суверенна держава. Конституція 17 березня 1921 р. (Березнева конституція) стала першою польською конституцією, прийнятою після відновлення незалежності. Березнева конституція заклала основи існування конституційної відповідальності як окремого виду відповідальності, хоча цьому не було присвячено окремого розділу, а було посилення на звичайний закон. Такий закон «Про Державний Трибунал» було прийнято 27 квітня 1923 р. Відповідно до Конституції відповідальність перед цим Трибуналом несли Президент Республіки, Голова Ради Міністрів, міністри і тимчасові керівники міністерств. Цим законом визначалась сфера відповідальності Президента Республіки. Президент Республіки мав відповідати перед Трибуналом за зраду країни, умисне порушення Конституції, а також за вчинення злочину, навіть якщо він не був пов'язаний з виконуваними повноваженнями. Якщо Президент вже не виконував владних повноважень, він відповідав перед Трибуналом лише за проступки, здійснені при реалізації владних повноважень. Президент міг бути притягнутий до відповідальності тільки через Сейм рішенням, прийнятим більшістю в 3/5 голосів при присутності щонайменше половини депутатів. За таким же сценарієм підлягав відповідальності Маршал Сейму під час виконання повноважень Президента. У певних випадках допускалось поєднання конституційної і кримінальної відповідальності. Державний Трибунал міг виносити рішення про кримінальну відповідальність, якщо водночас розглядав питання конституційної відповідальності. Коли Трибунал повинен був визнатися щодо злочину та кримінальної відповідальності, то такий злочин мав стосуватись виконуваних повноважень [7].

За час дії Березневої Конституції 1921 р. процедурою конституційної відповідальності скористалися двічі стосовно членів Ради Міністрів. Перший випадок стосувався В. Кухарського, польського інженера, економіста, який був депутатом Сейму I каденції в II Речі Посполитій в 1922–1927 рр. У період з 28 травня по 1 вересня 1923 р. він виконував функцію міністра промисловості і торгівлі в уряді В. Вітоса. Будучи міністром, В. Кухарський підписав не вигідну для державної казни угоду, на підставі якої було передано французькій фінансовій групі М. Босака відбудоване державою після війни Жирардовське підприємство за частину вартості. Інвестиційні затрати держави, понесені в 1919–1921 рр., не були відшкодовані на фоні високої інфляції 1923 р. В. Кухарському закидалось, що будучи міністром, при передачі від держави Жирардовського підприємства він заподіяв значну шкоду державі, втрати державної казни оцінено в 500 тисяч тодішніх доларів. У зв'язку з цією аферою в грудні 1924 р. Польська Соціалістична Партія подала пропозицію про висунення обвинувачення Державним Трибуналом В. Кухарському. Пропозиція не отримала необхідної більшості (не вистачало декількох голосів). Через недостатність доказів злочину і використовуючи парламентський імунітет, В. Кухарський не поніс кримінальної відповідальності.

Другий випадок – це справа міністра Г. Чеховича. Г. Чехович за освітою був юристом і економістом, а також спеціалістом у сфері фінансів. У 1926–1929 рр. він виконував функцію міністра фінансів Польської Республіки. Це єдиний політик міжвоєнного періоду, який був притягнутий до конституційної відповідальності і якому було висунуто обвинувачення Державним Трибуналом [8, с. 179].

Період, про який йдеться, припадає на початок урядів «санакції». Вади парламентського устрою, відстала економічна структура, нерівномірність розвитку країни, економічна блокада з боку Німеччини та СРСР, криза в армії зрештою привели до перевороту 1926 р. і встановлення режиму «санакції» (оздоровлення). Прихід до влади Ю. Пілсудського збігся з частковою стабілізацією економіки, що було досягнуто за допомогою іноземного капіталу.

У 1926–1929 роках було стягнуто доходи в бюджеті держави, які перевищили передбачений рівень. Виникли надлишки, які згідно з нормами Березневої Конституції мали бути засвоєні згідно з ухвалою Сейму про додаткові кредити. Уряд зазвичай звертався до Сейму з приводу цих коштів вже по факту їх засвоєння. Така ситуація була пов'язаною з труднощами скликання Сейму в момент появи надлишків. Саме така ситуація мала місце в 1927–1928 бюджетному році. Передбачували на цей період видатки складала 1 973 млн. злотих. Ця квота перевершувала очікування уряду на 560 млн., тобто майже про одну третину. Як пізніше виявилось, Бюджетна Комісія Сейму не могла взагалі з'ясувати, куди зникли витрати уряду на 230 млн. злотих. Афера Г. Чеховича була спровокована Ю. Пілсудським, який в той час виконував роль прем'єра і просив грошей

на додаткове фінансування його політичної сили. У такій ситуації парламентська більшість за підтримки Бюджетної Комісії Сейму 12 лютого 1929 р. звернувшись до Державного Трибуналу з висуненням обвинувачення Г. Чеховичу. Сейм проголосував за цю пропозицію 20 березня 1929 р. У звинуваченні Г. Чеховичу закидали незаконні витрати на суму понад 500 мільйонів злотих на невизначені цілі. Фактично за фінансовими махінаціями стояв Ю. Пілсудський, який, виконуючи обов'язки прем'єра, був відповідальний за міністра свого кабінету, відносно якого висувались обвинувачення. При цьому Г. Чехович захищався не надто переконливо.

На слуханні перед Державним Трибуналом Ю. Пілсудський, що допитувався як свідок, взяв на себе всю відповідальність за бюджетну політику. Судді, не встановивши вини Г. Чеховича, відправили справу на повторний розгляд Сейму, який мав визначитись 29 березня 1930 р. на засіданні на тему бюджетних зловживань, але протягом року так і не висловив свою позицію. Це було досягнуто завдяки відстроченню скликання сесії Сейму Президентом. Маршалок Сейму І. Дачинський вилучив справу Г. Чеховича з порядку денного засідань.

У зв'язку зі зміною політичної ситуації, розстановки політичних сил 23 квітня 1935 р. було прийнято нову конституцію, яка суттєво зменшила демократичні засади та сконцентрувала владу в руках прем'єр-міністра. На її основі був прийнятий новий закон про Державний Трибунал від 14 липня 1936 р., який водночас скасовував дію Закону про Державний Трибунал від 27 квітня 1923 р.

Квітнева конституція виключала зі сфери конституційної відповідальності Президента Республіки та Маршалка Сенату, що виконував функції Президента. Як і за Березневою конституцією, конституційну відповідальність несли Голова Ради Міністрів, міністри уряду, Голова Вищої Контрольної Палати. Конституційна відповідальність для цих осіб наставала за умисне порушення Конституції або іншого законодавчого акту, вчинене при виконанні посадових обов'язків. При цьому на практиці ці норми Квітневої конституції та відповідного закону не були застосовані.

Після II світової війни інститут конституційної відповідальності передбачався ст. 27 конституційного закону від 19 лютого 1947 р. «Про устрій і сферу повноважень вищих органів Польської Республіки», який водночас став першим конституційним законом в Польській Народній Республіці і передбачав положення Конституції 17 березня 1921 р. щодо конституційної відповідальності Президента Республіки, міністрів і функціонування Державного Трибуналу [9, с. 377].

Наступна Конституція Польської Народної Республіки була прийнята 22 липня 1952 р. Ця конституція, будучи декларативним пропагандистським актом, розроблялась на підставі зразка сталінської конституції СРСР 1936 р. і запроваджувала узурпацію державної влади єдиною політичною силою. У принципі, Конституція ПНР не передбачала іс-

нування інституту конституційної відповідальності, оскільки доктрина і практика соціалістичної держави рішуче заперечували існування такої відповідальності. У Конституцію 1952 р. за час її чинності 24 рази вносились зміни. З точки зору досліджуваної нами проблематики найважливішими стали зміни конституції від 26 березня 1982 р., а також прийнятий в цей же день закон «Про Державний Трибунал», діючий зі змінами та доповненнями до сьогодні.

Завдяки цій новелізації Державний Трибунал отримав можливість винесення рішень у сфері кримінальної відповідальності. Конституція визнавала, що Державний Трибунал є органом, який може притягувати до відповідальності осіб, що займають визначені в законі найважливіші державні посади. Конституційна відповідальність стосувалась осіб, що входили до складу Державної Ради, Ради Міністрів, Голови Національного Польського Банку, Генерального Прокурора та керівник митниць.

Беручи до уваги факт, що комуністична влада негативно ставилася до питання конституційної відповідальності, маємо тільки один випадок конституційної відповідальності за цей час. Йдеться про П. Ярошевича – комуністичного діяча, який в 1952–1970 рр. виконував функцію віце-прем'єра, а в 1947–1980 рр. був депутатом Сейму. У 1984 р. на підставі ухвали Сейму йому було висунуте обвинувачення перед Державним Трибуналом. Це був обдуманий політичний маневр, що мав на меті засудження команди Е. Герека, яка привела народне господарство до катастрофи. П. Ярошевича не засудили, оскільки справу закрили на підставі оголошення амністії. Була спроба разом з П. Ярошевичем висунути обвинувачення Т. Піку, віце-прем'єру Ради Міністрів в другому уряді П. Ярошевича. Однак і в цьому випадку процес був зупинений. Більше спроб скористатися інститутом конституційної відповідальності на той час не було.

Якщо говорити про практику Державного Трибуналу після 1989 р., то вона дуже бурхлива. Так вже в 1991 р. опозиція тодішньої влади звернулася з пропозицією з приводу притягнення до конституційної відповідальності колишнього прем'єра М. Раковського, який, з точки зору обвинувачів, приймав рішення про ліквідацію Гданської верфі, керуючись лише політичною доцільністю. Виявилось, що заявники керувалися не публічним благом і бажанням торжества справедливості, але політичними інтересами і політичною боротьбою. Державний Трибунал, відкинув обвинувачення з формальних причин, не провівши докладного аналізу цієї проблеми.

Відомою є також популярна на початку 90-х років алкогольна афера, яка стала результатом непорядності групи впливових політиків – колишніх міністрів уряду М. Раковського та працівників Головної Митної Служби, які використали прогалини в праві для імпорту алкогольних напоїв, значно збагачуючись при цьому. Головними бенефіціантами виступали близькі особи – знайомі і рідня – обвинувачених пізніше політиків. Перед Державним Трибуналом штату постало п'ять обвинувачених, але тільки двом

з них, комуністам Д. Ястжембському та Г. Цьвекові, встановлено покарання у вигляді втрати пасивного виборчого права на п'ять років, а інші, причетні до справи міністри з політичної сили «Справедливість», так перед Державним Трибуналом і не відповідали.

Наступна спроба притягнути до конституційної відповідальності осіб, що займали вищі посади в державі, припадає на 1991 р. Було зроблено подання про засудження 26 членів Військової Ради Національного Спасіння та Державної Ради за введення воєнного стану на початку 80-х рр. Така пропозиція була відкинута з формальних міркувань. Були спроби висунути обвинувачення перед Державним Трибуналом Л. Бульцеровича, В. Павляка, А. Мільчановського, Г. Бохняра, В. Ярузельського, Ч. Кіщак за прийняття рішення про знищення стенограм із засідань Політичної Ради Комуністичної Партії ПНР 1981–1989 рр. [10, с. 356] Однак заявники не мали достатніх доказів та переконливих аргументів.

У зв'язку з прийняттям 2 квітня 1997 р. нової конституції Польщі, законодавець оновив правове регулювання конституційної відповідальності з вра-

хуванням власного історичного досвіду та передових європейських напрацювань у цієї сфері. Як зазначалось, сучасний конституційно-правовий статус Державного Трибуналу вже був предметом дослідження [6], тож вважаємо за доцільне на цьому не зупинятись.

Висновки. У цьому дослідженні викладено еволюцію Державного Трибуналу Польщі як засобу реалізації конституційної відповідальності. Найбільш інтенсивний розвиток конституційного регулювання Державного Трибуналу Польщі припадає на ХХ століття, що прослідковується при історико-правовому дослідженні польських конституцій 1921, 1935, 1952, 1997 років. При цьому, як показує історичний досвід, були неодноразові спроби втілити такі правові норми в життя, більш чи менш успішно, у тому числі використовуючи діяльність Державного Трибуналу як засобу боротьби з політичною опозицією. Сучасна демократична Польща не тільки не відмовилась від цієї конституційно-правової інституції, але й удосконалила її, нагадуючи вищим посадовим особам, що їх основне призначення – охороняти права та законні інтереси громадян і цілої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Starzyński S. Konstytucja państwa Polskiego 1921. – Lwów, 1921. – 80 s.
2. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетерчак М. История государства Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиетерчак. – М., 1980. – 560 с.
3. Турчак, О.В. Державний устрій Польщі за Березневою Конституцією 1921 р. / О.В. Турчак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 2. – С. 42–53.
4. Присташ Л.Т. Центральні органи влади та управління за конституцією Польщі 1935 року / Л.Т. Присташ. – Львів, 1998.
5. Юхимюк О. Організація центральних органів державної влади та управління Польщі за Конституціями 1921 і 1935 рр. / О. Юхимюк // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 3. – С. 64–67.
6. Новиков О.В. Конституційно-правовий статус Державного Трибуналу згідно з Конституцією Республіки Польща 1997 р. / О.В. Новиков // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 423–427.
7. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1923 r. o Trybunale Stanu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet>.
8. Encyklopedia Drugiej Rzeczypospolitej // Pod red. A. Garlickiego. – Warszawa, 1991. – 284 s.
9. Buczkowski J. Prawo Konstytucyjne RP (Instytucje wybrane). – Rzeszów, 2011. – 390 s.
10. Prokop K. Trybunał Stanu : Prawo konstytucyjne / Red. M Grzybowski. – Białystok, 2008. – 406 s.